

**IJTIMOIIY-MA’NAVIY MUHIT BARQARORLIGINI TA’MINLASHDA
TARIXIY ONG VA DINIY BAG’RIKENGLIKNI O’RNI**

Qaxxarova Matlyuba Mannofovna,

Din ishlari qo‘mita raisining o‘rinbosari falsafa fanlari doktori, professor

qaxxaroxamatluba@gmail.com

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada ijtimoiy-ma’naviy muhit barqarorligini ta’minlashda tarixiy ong va diniy bag‘rikenglikning o‘rni ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil qilinadi. Tarixiy xotira, milliy o‘zlik va qadriyatlar tizimining shakllanishi hamda turli konfessiyalar o‘rtasidagi totuvlikning ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek, ularning jamiyatda ijtimoiy barqarorlik, hamjihatlik va ma’naviy uyg‘unlikni mustahkamlashdagi integrativ roli asoslanadi, zamonaviy O‘zbekiston tajribasi misolida yoritiladi.*

***Kalit so‘zlar:** ijtimoiy muhit, ma’naviyat, barqarorlik, tarixiy ong, tarixiy xotira, diniy bag‘rikenglik, konfessiyalar, milliy o‘zlik, hamjihatlik, tolerantlik.*

***Аннотация.** В данной статье анализируется роль исторического сознания и религиозной терпимости в обеспечении стабильности социально-духовной среды с социально-философской точки зрения. Раскрывается важность исторической памяти, формирования национальной идентичности и системы ценностей, а также гармонии между различными конфессиями. Кроме того, обосновывается и иллюстрируется на примере опыта современного Узбекистана их интегративная роль в укреплении социальной стабильности, солидарности и духовной гармонии в обществе.*

***Ключевые слова:** социальная среда, духовность, стабильность, историческое сознание, историческая память, религиозная терпимость, конфессии, национальная идентичность, солидарность, терпимость.*

***Abstract.** This article analyzes the role of historical consciousness and religious tolerance in ensuring the stability of the socio-spiritual environment from a socio-philosophical perspective. The importance of historical memory, the formation of a national identity and value system, and harmony between different confessions is revealed. Also, their integrative role in strengthening social stability, solidarity and spiritual harmony in society is substantiated and illustrated by the example of the experience of modern Uzbekistan.*

***Keywords:** social environment, spirituality, stability, historical consciousness, historical memory, religious tolerance, confessions, national identity, solidarity, tolerance.*

Kirish. Tarixiy ong – bu jamiyat va individning o‘z o‘tmishini anglash, tarixiy jarayonlarni tushunish hamda ular asosida bugungi kun va kelajakni idrok etish qobiliyatidir. U nafaqat tarixiy faktlar yig‘indisini bilishni, balki ularni tahlil qilish, baholash va ma’naviy xulosa chiqarishni ham o‘z ichiga oladi. Tarixiy ong insonning ijtimoiy xotirasi, milliy o‘zligi va qadriyatlar tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘ladi. Tarixiy ongning shakllanishi ko‘p omillarga bog‘liq bo‘lib, ular orasida ta’lim tizimi, oilaviy tarbiya, madaniy meros, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy muhit alohida o‘rin tutadi. Ayniqsa, tarixiy manbalar, adabiyotlar va madaniy yodgorliklar orqali avloddan-avlodga o‘tuvchi bilimlar tarixiy ongning uzviyligini ta’minlaydi. Shu jihatdan tarixiy ong individual darajada ham, kollektiv darajada ham shakllanadi va rivojlanadi.

Ijtimoiy-ma'naviy jihatdan tarixiy ongning ahamiyati nihoyatda katta. Avvalo, u jamiyatda milliy o'zlikni anglash va identifikatsiyani mustahkamlaydi. Inson o'z xalqining tarixini, madaniyatini va qadriyatlarini chuqur anglagan sari unda milliy g'urur, vatanparvarlik va ijtimoiy mas'uliyat tuyg'ulari shakllanadi. Bu esa jamiyatning ichki birligini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, tarixiy ong ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. O'tmishda yuz bergan ijtimoiy, siyosiy va madaniy jarayonlarni chuqur anglash orqali jamiyat xatolardan saboq oladi, takroriy inqirozlarning oldini olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Tarixiy tajriba asosida shakllangan ong insonlarni yanada hushyor, mas'uliyatli va ongli qarorlar qabul qilishga undaydi.

Tarixiy ong, shuningdek, ma'naviy qadriyatlar tizimini boyitadi va mustahkamlaydi. U ajdodlar merosiga hurmat, urf-odat va an'analarga sadoqat, shuningdek, umuminsoniy qadriyatlarni qabul qilishga zamin yaratadi. Shu bilan birga, tarixiy ong faqat o'tmishga yopishib qolishni emas, balki uni tanqidiy tahlil qilishni ham talab etadi. Bu o'z navbatida jamiyatning innovatsion rivojlanishi va yangilanishiga to'sqinlik qilmaydi, aksincha, uni ongli ravishda yo'naltiradi. Zamonaviy globallashtirish sharoitida tarixiy ongning ahamiyati yanada ortib bormoqda. Turli madaniyatlar va g'oyalar to'qnashuvi kuchaygan bir davrda tarixiy ong milliy identitetni saqlab qolish va begona ta'sirlarga nisbatan mustahkam immunitetni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, u boshqa xalqlarning tarixiga hurmat bilan qarash, madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish va diniy bag'rikenglikni mustahkamlashda ham muhim rol o'ynaydi. Tarixiy ong jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy barqarorligini ta'minlovchi muhim omillardan biridir. U o'tmish, bugun va kelajak o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlab, jamiyat taraqqiyotining barqaror va izchil yo'nalishda rivojlanishiga xizmat qiladi.

Muhokama va natijalar. Diniy bag'rikenglik — bu turli diniy e'tiqodlar, qarashlar va amaliyotlarga nisbatan hurmat, sabr-toqat hamda tinch-totuv yashash tamoyiliga asoslangan ijtimoiy-axloqiy qadriyatdir. Uning nazariy asoslari, avvalo, falsafa, axloqshunoslik, siyosiy nazariya va huquqiy tafakkur doirasida shakllangan. Diniy bag'rikenglik g'oyasi inson erkinligi, vijdon erkinligi va tenglik tamoyillari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashning muhim omillaridan biri sifatida qaraladi. Nazariy jihatdan diniy bag'rikenglikning ildizlari qadimgi davrlarga borib taqaladi. Antik falsafada turli e'tiqodlarga nisbatan murosaviy yondashuv elementlari mavjud bo'lgan bo'lsa-da, bu tushuncha to'liq shakllanmagan edi. O'rta asrlarda diniy tafakkur ustuvor bo'lgan jamiyatlarda bag'rikenglik ko'proq diniy doira ichida cheklangan holda talqin qilindi. Shu bilan birga, ayrim mutafakkirlar turli e'tiqodlar o'rtasida murosaviy va hamjihatlik zarurligini ilgari surganlar.

Diniy bag‘rikenglikning zamonaviy nazariy asoslari esa asosan Ma’rifat davrida shakllandi. Bu davrda insonning individual erkinligi, ayniqsa, vijdon erkinligi g‘oyasi markaziy o‘ringa chiqdi. Mutafakkirlar diniy majburlashni tanqid qilib, har bir insonning o‘z e‘tiqodini erkin tanlash huquqini asosladilar. Davlat va din munosabatlarini ajratish, diniy plyuralizmni tan olish kabi tamoyillar rivojlandi. Bu esa diniy bag‘rikenglikni huquqiy va siyosiy jihatdan mustahkamlashga zamin yaratdi. Diniy bag‘rikenglikning evolyutsiyasi tarixiy jarayonlarda murakkab va ziddiyatli yo‘lni bosib o‘tgan. Diniy urushlar, konfessional nizolar va mafkuraviy qarama-qarshiliklar bu jarayonni sekinlashtirgan bo‘lsa-da, aynan shu tajribalar bag‘rikenglik zaruratini yanada chuqurroq anglashga olib keldi. Vaqt o‘tishi bilan jamiyatlar diniy xilma-xillikni tahdid emas, balki ijtimoiy boylik sifatida qabul qila boshladilar.

XX–XXI asrlarga kelib diniy bag‘rikenglik global qadriyat darajasiga ko‘tarildi. Xalqaro huquqiy hujjatlarda vijdon erkinligi va diniy e‘tiqod erkinligi inson huquqlarining ajralmas qismi sifatida e‘tirof etildi. Zamonaviy demokratik jamiyatlarda diniy bag‘rikenglik nafaqat huquqiy norma, balki ijtimoiy-madaniy me‘yor sifatida ham qaralmoqda. Bu esa turli konfessiyalar o‘rtasida muloqot, hamkorlik va o‘zaro hurmat muhitini shakllantirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, globallashtirish sharoitida diniy bag‘rikenglik yangi chaqiriqlarga duch kelmoqda. Madaniyatlararo aloqalarning kuchayishi, migratsiya jarayonlari va axborot oqimlarining kengayishi turli e‘tiqodlar o‘rtasidagi muloqotni jadallashtirgan bo‘lsa-da, ayrim hollarda keskinlik va ziddiyatlarni ham yuzaga keltirmoqda. Bu esa diniy bag‘rikenglikni yanada chuqurroq nazariy asoslash va amaliy jihatdan mustahkamlash zaruratini kuchaytiradi.

Tarixiy xotira va milliy o‘zlikni shakllantirish jarayonlari jamiyatning ma’naviy-ijtimoiy taraqqiyotida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lgan murakkab va o‘zaro bog‘liq hodisalardir. Tarixiy xotira bu xalqning o‘z o‘tmishini, tarixiy voqealarini, buyuk shaxslarini, madaniy merosi va an‘analarini eslab qolishi, saqlashi va avloddan-avlodga yetkazish jarayonidir. U faqat oddiy xotira emas, balki ijtimoiy ongning muhim shakli sifatida jamiyatning o‘zini anglashiga xizmat qiladi. Milliy o‘zlik esa shaxs va jamiyatning o‘zini muayyan millatga mansub deb bilishi, uning tilini, madaniyatini, qadriyatlarini va tarixiy tajribasini o‘z hayotining ajralmas qismi sifatida qabul qilishidir.

Milliy o‘zlik tarixiy xotira bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, u aynan tarixiy tajriba asosida shakllanadi va mustahkamlanadi. Bu jarayonlar ta’lim-tarbiya tizimi, madaniy merosni saqlash, milliy adabiyot va san‘at, tarixiy yodgorliklar hamda ijtimoiy institutlar orqali amalga oshadi. O‘tmishdagi voqealarni to‘g‘ri anglash, ularni xolis baholash va ulardan zarur saboqlar chiqarish milliy o‘zlikning shakllanishiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Tarixiy xotira milliy birlik va birdamlikni mustahkamlashda ham

muhim rol o‘ynaydi. U jamiyat a‘zolarini umumiy tarixiy ildizlar atrofida birlashtiradi, vatanparvarlik va ijtimoiy mas‘uliyat tuyg‘ularini kuchaytiradi.

Ko‘p konfessiyali jamiyatda diniy bag‘rikenglik ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlashning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bunday jamiyatlarda turli diniy e‘tiqod, urf-odat va dunyoqarashga ega bo‘lgan guruhlar bir makonda yashaydi. Shu sababli, ular o‘rtasidagi munosabatlar murosaga, o‘zaro hurmatga va hamkorlikka asoslanmasa, ijtimoiy keskinlik va nizolar yuzaga kelishi mumkin. Diniy bag‘rikenglik esa aynan shu xavflarning oldini olishga xizmat qiladi. Diniy bag‘rikenglikning ijtimoiy barqarorlikka ta‘siri, avvalo, fuqarolar o‘rtasida o‘zaro ishonch muhitini shakllantirishda namoyon bo‘ladi. Turli din vakillari bir-birining e‘tiqodini hurmat qilgan sharoitda jamiyatda keskin qarama-qarshiliklar kamayadi va hamjihatlik kuchayadi. Bu esa ijtimoiy institutlarning samarali ishlashiga, davlat boshqaruvi va fuqarolik jamiyati o‘rtasidagi hamkorlikning mustahkamlanishiga olib keladi.

Diniy bag‘rikenglik ijtimoiy integratsiyani ta‘minlaydi. Ko‘p konfessiyali jamiyatda har bir diniy guruh o‘z madaniy va ma‘naviy qadriyatlarini saqlagan holda umumiy fuqarolik qadriyatlari atrofida birlashadi. Bu jarayon jamiyatning parchalanishiga yo‘l qo‘ymaydi, aksincha, turli guruhlar o‘rtasida yagona ijtimoiy makon shakllanishiga zamin yaratadi. Ijtimoiy birdamlik va barqarorlik mustahkamlanadi. Diniy bag‘rikenglik iqtisodiy va siyosiy barqarorlikka ham bilvosita ta‘sir ko‘rsatadi. Jamiyatda diniy asosdagi nizolar yo‘qligi investitsiya muhiti, iqtisodiy faollik va ijtimoiy rivojlanish uchun qulay sharoit yaratadi. Shuningdek, siyosiy tizimning barqaror ishlashi uchun fuqarolarning davlatga ishonchi va qonun ustuvorligiga hurmati oshadi.

Turli din vakillari o‘rtasidagi ochiq muloqot stereotiplar va noto‘g‘ri tasavvurlarni bartaraf etishga yordam beradi. Bu jarayon jamiyatda ekstremizm va radikalizmga qarshi ma‘naviy immunitetni shakllantiradi. Ijtimoiy xavfsizlik darajasi oshadi. Ko‘p konfessiyali jamiyatda ta‘lim tizimi ham diniy bag‘rikenglikni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ta‘lim orqali yosh avlodga turli dinlarga hurmat, umumiy insoniy qadriyatlarga sodiqlik va tinch-totuv yashash tamoyillari singdiriladi. Bu esa kelajakda barqaror jamiyat shakllanishining asosiy kafolatlaridan biri bo‘ladi.

Tarixiy ong va diniy bag‘rikenglik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik jamiyatning ijtimoiy-ma‘naviy barqarorligini ta‘minlashda muhim metodologik va amaliy ahamiyatga ega. Tarixiy ong – bu jamiyatning o‘z o‘tmishini anglash, tarixiy tajribalarni tahlil qilish va ulardan ma‘naviy xulosa chiqarish qobiliyatidir. Diniy bag‘rikenglik esa turli diniy e‘tiqodlarga nisbatan hurmat, murosaga va tinch-totuv yashash tamoyilini ifodalaydi. Bu ikki tushuncha o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, tarixiy ong diniy bag‘rikenglikni shakllantirishda muhim asos vazifasini bajaradi. Chunki tarixiy jarayonlarni xolis o‘rganish jamiyatga diniy nizolar, konfessional ziddiyatlar va ularning

oqibatlarini anglash imkonini beradi. O‘tmish tajribasi shuni ko‘rsatadiki, diniy murossasizlik ko‘plab ijtimoiy inqirozlarning sababi bo‘lgan. Shu bois tarixiy ong rivojlangan jamiyatda bunday xatolardan saboq olish va bag‘rikenglikni kuchaytirish tendensiyasi shakllanadi.

Diniy bag‘rikenglik ham tarixiy ongni boyitadi. Turli diniy an‘analar va madaniy merosga hurmat bilan yondashish tarixni biryoqlama emas, balki ko‘p qirrali tarzda tushunishga yordam beradi. Bu esa jamiyatda tarixiy voqealarni xolis va obyektiv talqin qilishga zamin yaratadi. Tarixiy ong milliy o‘zlikni mustahkamlasa, diniy bag‘rikenglik ijtimoiy birlik va hamjihatlikni ta‘minlaydi. Ularning uyg‘unligi jamiyatda ekstremizm va radikalizmga qarshi ma‘naviy immunitetni shakllantiradi. Tarixiy tajriba va diniy murosa birgalikda ijtimoiy barqarorlikning mustahkam poydevorini yaratadi.

Xulosa. Zamonaviy O‘zbekistonda ijtimoiy-ma‘naviy muhit barqarorligini ta‘minlash strategiyalari davlat siyosati, fuqarolik jamiyati institutlari faoliyati hamda ma‘naviy-ma‘rifiy islohotlarning uyg‘unlashgan tizimi sifatida shakllanmoqda. Bu jarayonning asosiy maqsadi jamiyatda tinchlik, barqarorlik, o‘zaro hurmat va hamjihatlikni mustahkamlash, shuningdek, fuqarolarning ma‘naviy immunitetini kuchaytirishdan iboratdir.

Birinchi strategik yo‘nalish — bu milliy g‘oya va ma‘naviy qadriyatlarni rivojlantirishdir. O‘zbekistonda milliy o‘zlikni mustahkamlash, tarixiy xotirani tiklash va ajdodlar merosini o‘rganish orqali jamiyatda ma‘naviy birlikni kuchaytirish muhim vazifa sifatida qaralmoqda. Bu jarayonda ta‘lim tizimi, madaniyat muassasalari va ommaviy axborot vositalari asosiy vosita sifatida xizmat qiladi.

Ikkinchi muhim yo‘nalish — diniy bag‘rikenglik va konfessiyalararo totuvlikni ta‘minlashdir. O‘zbekistonda turli diniy konfessiyalar vakillarining erkin faoliyat yuritishi uchun huquqiy va tashkiliy sharoitlar yaratilgan. Davlat siyosati barcha din vakillarining teng huquqliligini kafolatlashga, diniy ekstremizm va radikalizmning oldini olishga qaratilgan. Bu esa jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Uchinchi strategik yo‘nalish — fuqarolik jamiyatini rivojlantirishdir. Nodavlat notijorat tashkilotlari, jamoat birlashmalari va mahalla institutlari ijtimoiy-ma‘naviy muhitni sog‘lomlashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Ular aholining ijtimoiy faolligini oshirish, muammolarni mahalliy darajada hal etish va ijtimoiy muloqotni kuchaytirishga xizmat qiladi.

To‘rtinchi yo‘nalish — yoshlar siyosatidir. Yosh avlodni vatanparvarlik, ma‘naviy barkamollik va zamonaviy bilimlarga ega bo‘lish ruhida tarbiyalash ijtimoiy barqarorlikning asosiy omillaridan biridir. Ta‘lim tizimini isloh qilish, innovatsion fikrlashni rivojlantirish va yoshlarni global jarayonlarga moslashtirish bu boradagi asosiy vazifalardir.

Beshinchi strategik yo‘nalish — raqamli transformatsiya va axborot xavfsizligidir. Axborot makonida sog‘lom ma’naviy muhitni shakllantirish, zararli g‘oyalar tarqalishining oldini olish va media savodxonlikni oshirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Bu jarayon jamiyatning intellektual va ma’naviy immunitetini mustahkamlaydi.

Oltinchi yo‘nalish — ijtimoiy adolat va qonun ustuvorligini ta’minlashdir. Adolatli jamiyat qurilishi fuqarolarning davlatga bo‘lgan ishonchini oshiradi va ijtimoiy keskinliklarning oldini oladi. Qonun ustuvorligi esa barcha fuqarolar uchun teng imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Градосельская Г.В. Анализ социальных сетей / – М., 2001. – С. 165–166.
2. Мохова Д.А. Особенности потребительского поведения молодежи. // Научно-образовательный журнал для студентов и преподавателей «StudNet» 2022. №6. – С.7150.
3. Удовик С.Л. Глобализация. Семиотические подходы. – М.. “Рефл-бук”, 2002. – С.317.
4. V.Absattorov Nafs–axloqshunoslikning asosiy kategoriyasi sifatida SamDu Ilmiy axborotnoma 2023-yil, 2-son 1-seriya (138) Gumanitar fanlar seriyasi. – B.19.
5. Имом Абу Ҳомид Муҳаммад ибн Муҳаммад ал-Ғаззолий. «Ихёу улумиддин», «Ғафур Гулом» нашриёти. 2022. – В.323.
6. Холмўминов, Жаъфар. Қиёсий тасаввуфшунослик (Монография). – Тошкент. Тошкент давлат шарқшунослик университети, “Yosh avlod matbaa”, 2021. – В.123.